

Citation style

Lhoták, Jan: review of: Jan Dvořák, Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století, Brno: Matice moravská, 2013, in: Český časopis historický, 2016, 1, p. 169-172, DOI: 10.15463/rec.608130783

First published: Český časopis historický, 2016, 1

# český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).



1741 a bojích o Slezsko, či patentu o zrušení nevolnictví. Jde však vesměs jen o jednotlivé faktografické údaje bez bližšího vztahu k vnitřnímu českému vývoji. Důležité je, že zmíněné skutečnosti jsou začleněny do jakési výčtové komparace poměrů v Evropě, čímž nabádají i české badatele, aby na ně nahlédli méně obvyklým způsobem.

Čechy, vystupující poněkud nelogicky jednak pod názvem „Čechija“, jednak (a to častěji) jako „Bogemija, istoričeskaja oblast“, tu zřetelně ztratily postavení dějinného činitele a staly se skutečně jen objektem historie utvářené velmocemi nebo obecnými vývojovými proudy. Z bohemikálního hlediska je nejzajímavější výklad o vývoji od jáchymovského tolaru ke světovému dolaru, nejspíše převzatý z prací Petra Vorla, byť se to stalo ve zjednodušené podobě a bez citace (což je ovšem přirozené, neboť syntéza neobsahuje poznámkový aparát a ve výběrové bibliografii přináší pouze malý zlomek použité literatury).

Autoři syntézy světových dějin 18. století si kladou otázku po vztahu naší současnosti k tomuto období. S důrazem na počátek průmyslové revoluce ve sféře ekonomiky a společnosti a na Francouzskou revoluci v oblasti politiky a práva připouštějí, že ve věku osvícenství došlo k zásadnímu rozchodu s minulostí. Odmítají však představu, že osvícenství bylo jediným dominantním kulturním fenoménem, který by se omezoval na starý kontinent a na regiony jím bezprostředně ovlivněné. Naopak 18. století interpretují jako epochu kvalitativně nového vzájemného působení kultur v globálním měřítku, působení podmíněného kolonizací a obchodem s otroky, vytvářením globálního trhu, vznikem nadnárodních obchodních korporací a dalšími faktory.

V souvislosti s tím se ruští historici pod vedením S. Ja. Karpa táží po nadčasovém významu těch hodnot 18. století, jakými jsou deklarace svobody, lidská práva či víra v pokrok. Ptají se po jejich absolutní a univerzální platnosti, po možnosti jejich všeobecného prosazování i na počátku třetího tisíciletí, či naopak po nutnosti respektovat rozdílné hodnotové systémy. Tím se syntéza dějin 18. století dostává na práh srovnávacích dějin civilizací, což ještě zvyšuje její přitažlivost. Publikace, která kromě interpretačně narativních kapitol obsahuje veškerý potřebný aparát – chronologickou tabulku, výběrovou (tematicky členěnou) bibliografii, rejstříky i soupis map a kvalitně reprodukováných ilustrací – si pozornost skutečně zaslouží. Jako celek potvrzuje, že ruská historiografie obecných dějin sleduje ve výběru témat i v jejich zpracování v zásadě stejné směry jako historiografie západní a že si už vzhledem k počtu specialistů udržuje velice solidní úroveň.

Jaroslav Pánek

Jan DVOŘÁK

*Vrchnostenské město v raném novověku. Vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*

Matice moravská, Brno 2013, 247 s., ISBN 978-80-87709-03-0.

Naše historiografie má na poli studia vztahu města a venkova dosud značné rezervy. Jestliže v německém a anglickém bádání (Stadt-Land-Beziehungen, Town and country) je k dispozici již téměř obtížně přehlédnutelná produkce, české dějepiscectví se dosud omezovalo na izolované sondy, realizované zatím převážně medievisty a archeology. Navíc tu působí





jistý antagonismus urbánní a agrární historiografie, takže u nejvlastnějších představitelů urbánního života v našem prostředí – zeměpanských měst – se dosud podařilo osvětlit jen velmi málo otázek. Lepší výchozí možnosti má prostředí měst poddanských, která jsou z podstaty pojímána jako integrální součást základní feudální územní jednotky – panství –, čímž se potřeba zkoumat vztah s venkovským prostředím stává logickou, ba žádoucí.

Tímto směrem vykročil Jan Dvořák, jenž zvolil za předmět svého zájmu raně novověké poddanské město Svitavy, držené olomouckými biskupy. Metodologicky podnětný úvod se nejprve vrací k definici pojmu město. Autor s odvoláním na strukturalismus zdůraznil, že podstatnou determinantou je vztah příslušného sídla k okolnímu venkovskému zázemí, jeho funkční centralita administrativní, kulturní, stejně jako provázanost s vrchnostenským prostředím. Omezil se však jen na citování nejzákladnějších prací, čímž svůj „Forschungsbericht“ poněkud ochudil.

K vlastnímu předmětu svého výzkumu autor přikročil dvěma analytickými, shodně členěnými kapitolami pro první a druhou polovinu 17. století. Volbu mezníku zdůvodnil s přihlédnutím k dějinám regionálním (nástup kardinála Františka z Dietrichsteina) i obecným (konec třicetileté války). V úvodu obou kapitol autor nejprve osvětlil širší vývojové tendence držav olomouckých biskupů. Tyto texty jsou zásadním příspěvkem k poznání územního vývoje domény, k fungování biskupského dvora i správního aparátu panství.

Dvořák zvolil tři úhly pohledu na městskou centralitu: demografický, správně-právní a hospodářský. Neomezil se však jen na jeviště Svitav, svá zjištění konfrontoval s tokem velkých dějin. Třicetiletou válku pojal jako katalyzátor kulturních, hospodářských a společenských trendů, přičemž při paralelním použití makro- i mikrohistorické optiky mnohdy vyvstávají zajímavé rozpory. Na příkladu Svitav to však Dvořák dokládá jen zběžným popisem průběhu války ve městě a konstatováním, že „městské knihy z období války nevyvolávají dojem zlomu“ (s. 65–68).

Větší rozpaky vyvolává jeho pokus o zjištění počtu obyvatel v předbělohorských Svitavách v kontextu populačního vývoje na celém panství. Autor počítá s redukčním faktorem osm obyvatel na dům, jenž je však příliš vysoký.<sup>1</sup> Současně je nanejvýš sporné aplikovat tento faktor souběžně na město i na venkov, nehledě již k tomu, že urbář jako východisko pro kalkulace se více než soupisu domů blíží bernímu rejstříku, pro který se používají koeficienty jiné. V tomto případě selhává dělení na poloviny 17. století, neboť nelze přistupovat jednotně k období, jehož demografická situace byla jiná na počátku století a jiná těsně po skončení války na samém sklonku čtyřicátých let. To poněkud relativizuje autorovy závěry o různé míře populačních ztrát ve Svitavách (pokles o 3 %) a jeho venkovském zázemí (až 25 %). Autor tuto diferenci vysvětluje lepším zabezpečením města a imigrací z venkova, jež ještě posilovala centralitu Svitav. Takovou tezi by ovšem bylo nutné podpořit studiem matrik, které autor ponechal bez povšimnutí, přestože jsou pro Svitavy unikátně dochovány již od roku 1599 (nejstarší z nich je dokonce archivní kulturní památkou).

1 Instruktivní tu zůstává studie Adolfa ZEMANA, *K metodice studia populačního vývoje českých měst královských v předstatistickém období*, Historická demografie 1, 1967, s. 19–27; potažmo bohatá literatura studující městskou populaci v před- a pobělohorském období (Ladislav Dušek pro Ústí nad Labem, Petr Mužík pro Domažlice).





Pro druhou polovinu 17. století Dvořák postupuje obdobně, přičemž konstatuje mírný úbytek městské populace, avšak již v sedmdesátých letech dorovnání s předválečným stavem a další růst. Naproti tomu poválečnou populační regeneraci venkova autor nahlíží jako pozvolnější proces (možnou disproporci mezi počtem osedlých a reálným počtem trvale přítomných obyvatel, žijících např. v podruží, lze vyloučit s ohledem na existenci poustek, které by jinak neusedlí osadili). Autor upozorňuje na nespolehlivost berních údajů a vychází z urbářů, jejichž slabinou je však odhlédnutí od domů, držených svobodným obyvatelstvem. Ty by mohly trendy při tak nízkých rozdílech v počtu (258, 256 a 250 domů) dílčím způsobem ovlivnit. Centralitu města Dvořák zajímavě dokazuje poměrem počtu usedlých ve městě a ve vsích (s. 159–162).

Nejcennější část práce se soustřeďuje na řešení správně-právní situace Svitav. Dvořák nejprve upozorňuje na protikladně působící právní prostředí s korporativními a demokratizačními prvky (samospráva a městská obec), kombinované ovšem s všudypřítomnou podřízeností vůči vrchnosti. Ta svoji pozici deklarovala udělováním a potvrzováním privilegií (Dvořák věnuje jejich udělování a obsahu důkladnou pozornost). Městskou správu a její kompetence i úroveň podřízenosti vůči vrchnosti autor dešifruje mj. prosopograficky. To mu dovoluje rekonstruovat správní mechanismy v poddanském městě, které nemá dochovány vrchnostenské instrukce. Autor čerpá především z písemných produktů činnosti městské samosprávy: městských knih.

Svitavská městská rada tu vystupuje v postavení de facto analogickém k samosprávám v tzv. ochranných (municipálních) městech, když mj. vedla městské knihy a soudila v omezené míře hrdelní zločiny. Práci dvanáctičlenné rady přehlížel především v hospodářských záležitostech kontrolní institut tzv. tří rad, známý z dalších moravských měst. Do radních kompetencí ve Svitavách vstupoval také rychtář, podrobený radě po vykoupení rychty v roce 1599. Jeho úřad kromě výkonu policejní funkce organizoval výběr renty. Vedl k tomu vlastní knihy, kam se zaznamenávaly sporné i nesporné záležitosti drobnějšího charakteru.

Svitavská specifika dokreslovala k městu těsně přiléhající ves Čtyřicet Lánů, jejíž obyvatelé sice odváděli vrchnostenský úrok olomouckým biskupům, avšak robotovali pro svitavskou městskou obec a svá právní pořízení vkládali do svitavských městských knih, stejně jako venkovští rychtáři z okolních vsí. Svitavy byly pro své venkovské zázemí hrdelním soudem, současně držely jednu poddanskou vesnici (Hradec nad Svitavou) a díly v dalších dvou (Kamenná Horka, Moravský Lačnov). Je na škodu, že autor tuto otázku nerozvedl, zajisté ne nevýznamným druhem interakce venkova a města by byl právě vztah Svitav k jejich poddaným, potažmo olomoucké vrchnosti ke svitavským poddaným.<sup>2</sup>

Trojici vzhledů do zkoumané problematiky uzavírá hospodářský aspekt. Nutným předobrazem se autorovi stal popis budování vrchnostenského hospodaření na svitavském panství, které se nejprve omezilo na výběr feudální renty. Teprve po třicetileté válce se rozšířilo zřízením vrchnostenského pivovaru, zatímco dosavadní výnos dvorů nahradilo několikanásobné zvýšení renty. Následuje rozbor majetkové stratifikace svitavského

2 Naposledy Petr ČERNIKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách*, Náchodsko od minulosti k dnešku 7, 2012, s. 103–127.





obyvatelstva a podrobné pojednání o cechovní organizaci. Autor prokazuje široký rozhled po domácí literatuře, čtenář ovšem postrádá poučení o výkonu řemesel na venkově a jeho vztahu k městským cechům (známé v jiných městech kupř. nuceným vstupováním venkovských řemeslníků do cechů). Ve vztahu k venkovu autorovi zcela uniká podstatná otázka tržních funkcí Svitav a rozsahu jejich trhového okruhu. Poměrně málo se čtenář dozvídá o významu venkova pro městské hospodaření.

Knihy Jana Dvořáka je hodnotným příspěvkem ke studiu vztahů měst a venkova, svými poznatky zásadně prohlubuje znalosti o mechanismu vztahu vrchnosti a městské správy poddanského města, všímá si podstatných interakcí tohoto složitě strukturovaného vztahu. V otázce demografické a ekonomické zůstává však autor na polovině cesty: v prvním případě zůstal nepovšimnut důležitý pramen (matriky), v druhém případě byl hospodářský aspekt vztahu města a venkova zúžen – jakkoli zasvěceně – téměř výlučně jen na hospodářský život uvnitř samotného města, maximálně ve směru k biskupské vrchnosti. Ne bez výhrad je i koncepční rozvržení práce: zevrubná pozornost vybraným otázkám v relativně krátkém časovém období nutně vedla k tomu, že pro druhou polovinu 17. století se některé informace musely duplikovat (např. s. 101, 178–179).

Jan Lhoták

Jindřich KOLDA – Ignác Antonín HRDINA

*Historická knihovna Hospitalu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond.*

*Historicko-právní studie*

Červený Kostelec, Pavel Mervart 2014, 290 s., ISBN 978-80-7465-098-7.

Znalost skladby knihoven a analýza jejich obsahu je důležitá pro dějiny vědy, kultury či intelektuální dějiny. Podstatné místo ve výzkumu zaujímají také knihovny soukromé, zejména šlechtické a konventní. Práce o knihovně Hospitalu Kuks je rozčleněna do dvou částí. První podává vývoj fondu kukské historické knihovny a představuje její původce. V sedmi kapitolách jsme obeznámeni s činností Františka Antonína Šporcka (Sporcka), hrabat ze Swéerts-Sporcku, konventu milosrdných bratří, hospitalu, hospitální nadace Františka Antonína Šporcka, Vlastivědného muzea Kuks a státní památkové péče.

Nejznámější osobností spojenou s Kuksem je František Antonín Špork (1664–1738), který se těší pozornosti českých i zahraničních badatelů mimo jiné pro své protijezuitské performance, šířené v tištěné podobě mezi vlivné činitele i prosté obyvatelstvo. Kapitola je pojata jako shrnutí dosavadních výzkumů, doplněné o nové poznatky. Knižní produkce Šporcka zahrnuje na 170 titulů: sebestopagační materiály, memoriály a jiné příležitostné spisky. Autoři připomínají i mohutnou vydavatelskou činnost hraběte za spoluúčasti dcer, které mnohá z děl překládaly. Díla – často neladící s oficiální církevní doktrínou a sloužící k pobavení společnosti – byla distribuována utajeně, mimo zraky cenzury. Zmíněno je rozšíření „šporkian“ v řadě šlechtických a jiných knihoven, včetně zahraničních. Autoři připomínají nutnost revize dosavadního soupisu šporkovských tisků, který nereflektuje novější objevy. Počátky knihovny hraběte Šporcka jsou kladeny do souvislosti s výstavbou

